

İQTİSADİYYAT

UOT 332.1

İXRACIN STRUKTURUNUN QEYRİ-NEFT MƏHSULLARI HESABINA GENİŞLƏNDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Arif Şəkərəli oğlu ŞƏKƏRƏLİYEV

*Əməkdar elm xadimi
İqtisad elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti*

a.shekereliyev@yahoo.com

Məqalədə ixracın strukturunun qeyri-neft məhsulları hesabına genişləndirilməsi istiqamətlərinə baxılmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, yaxın perspektivdə milli istehsalın artım səviyyəsinin dayanıqlığı və inkişaf etdirilməsi, qloballaşma şəraitində bu vəzifələrin optimal müəyyənləşdirilməsi və adekvat milli iqtisadiyyat mexanizmlərinin formalaşdırılması mühüm strateji hədəflər kimi çıxış edəcək. Bizə görə, ixracın stimullaşdırılması və ixrac potensialının artırılması bu proseslərdə əlavə fəallığı və səmərəliliyi təmin edə bilər

***Açar sözlər:** ixrac, idxal, investisiya, beynəlxalq əlaqələr, milli iqtisadiyyat, sahibkarlıq, qloballaşma, inteqrasiya, dövlət tənzimlənməsi*

Milli iqtisadiyyatın inkişafı olduqca mürəkkəb elementlərdən ibarət vəzifələrin yerinə yetirilməsinə sistemli yanaşılmasını və bu proseslərdə işlək, effektivli, məhsuldar mexanizmlərin tətbiqini şərtləndirir. Dövlət sadəcə siyasi və iqtisadi prioritetləri müəyyənləşdirməklə milli iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafını təmin edə bilməz. Bu proseslərdə ardıcılıq prinsipləri qorunmalı, milli iqtisadiyyatın milli maraqlar çərçivəsində dayanıqlı inkişafına konseptual yanaşma təmin olunmalı, prioritet fəaliyyət istiqamətləri müəyyənləşdirilməli və nəhayət, onların reallaşdırılmasının səmərəli mexanizmləri hazırlanmalıdır. Müasir dövrdə, yəni qloballaşmanın hər bir sahədə dərinləşdiyi şəraitdə baş verən tendensiyalara adekvat dövlət modelinin formalaşdırılması, dövlət tərəfindən hazırlanması və tətbiq edilməsi nəzərdə tutulan tənzimləmə mexanizmlərinin, alətlərin kəsərli olması tələb olunur. Bu istiqamətdə dövlətin milli iqtisadiyyatın

balanslaşdırılmış inkişafı üzrə prioritet və strateji vəzifələrinin əsas funksiyalarına aşağıdakılar daxil edilə bilər [1, s. 416]:

- iqtisadiyyatın artım və inkişaf proseslərində bilik amilinin roluna üstünlük verilməsi və gücləndirilməsi;
- iqtisadiyyatın struktur dəyişikliklərinin aparılması və diversifikasiya proseslərinin optimallaşdırılması;
- iqtisadi artımın və iqtisadi inkişafın stimullaşdırılması mexanizmlərinin işlənib hazırlanması və reallaşdırılması;
- cəmiyyətlə mülkiyyətçilər arasında münasibətlərin diferensiasiyası, müxtəlif iqtisadiyyat sahələrinin milliləşdirilməsi proseslərində tarazlıq prinsiplərinin qorunması;
- ölkə və xarici kapitalın qarşılıqlı hərəkətinin səmərəliliyinin təşkili;
- iqtisadi artımın və iqtisadi inkişafın regional yanaşmasında daha optimallaşdırılmış modelə üstünlük verilməsi və s.

Dünya ölkələrinin bir qrupunda milli iqtisadiyyatın inkişaf proseslərinə, xarici-iqtisadi fəaliyyət üzrə siyasətin formalaşmasına, xüsusilə ixrac potensialının məhsuldar və səmərəli mexanizmlərinin təşkilinə yanaşmada, qeyd etdiyimiz amillərin daha uğurlu nəzərə alınması mümkün olmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, maliyyə böhranları və iqtisadi tənəzzül prosesləri milli iqtisadiyyatın diversifikasiyalaşdırılmasını və xüsusilə ixrac potensialının möhkəmləndirilməsi üçün bir qrup strateji dövlət iqtisadi siyasət mexanizmlərinin hazırlanmasını və tətbiqini aktuallaşdırır:

- bu şəraitdə milli iqtisadiyyatın mövcud vəziyyəti real qiymətləndirilməli, regional və beynəlxalq iqtisadi inkişaf tendensiyalarına müvafiq və praktiki baxımdan effektivli dövlət iqtisadi siyasəti müəyyənləşdirilməlidir;
- milli iqtisadiyyatın inkişafının xammal və təbii resursların istehsalı, satışı, xammal elementli ixrac modelinin təkmilləşdirilməsi və modelləşdirilməsi vacibdir;
- xarici ticarət fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi rıçaqları yenilənməli və müasir dünya bazarları tendensiyalarına adekvat olaraq diversifikasiyalaşdırılmalıdır;
- qeyri-xammal və təbii ehtiyatlar əsaslı iqtisadi fəaliyyət istiqamətləri dəyərləndirilməli, dünya təcrübəsi fundamental araşdırılmalı, yeni baxdığımız tədqiqat probleminə adekvat desək, “qeyri-neft sektorunun inkişafı” və “qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının artırılması” prioritetləri müəyyənləşdirilməlidir;
- qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının stimullaşdırılması üzrə dövlət dəstəyi mexanizmlərinin real iqtisadi sektorlara adekvatlığı qiymətləndirilməli, bu sahənin dövlət tənzimlənməsi istiqamətləri təkmilləşdirilməlidir və s.

Hazırkı şəraitdə, dövlət ixracın dəstəklənməsi üçün çoxsaylı iqtisadi siyasət mexanizmlərinə və iqtisadi alətlərin kompleks formada baxılmasını, nəzarətdə saxlanılmasını, reallaşdırılması proseslərinin sadələşdirilməsini və stimullaşdırılmasını həll etməli, bu sahədə balanslaşdırılmış iqtisadi siyasət yürütməli və səmərəli praktiki alətlərin tətbiqinə nail olmalıdır. Bir sıra dünya dövlətlərinin ixracın dəstəklənməsinə sərf etdikləri maliyyə resurslarının həcmi milyard dollarla ölçülür [2, s. 254].

Məsələn, Cənubi-Şərqi Asiya ölkələrinin ixrac potensialının artırılması üzrə təcrübəsi xeyli maraqlıdır. Bu təcrübədən yararlanmaq istəyən Qırğızıstan Respublikasında 2010-2020-ci illəri əhatə edəcək kompleks proqram qəbul olunmuşdur. Bu proqramda ixrac yönümlü və idxal əvəzedici sahələrin inkişafı strategiyası müəyyənləşdirilmişdir. İxrac potensialından səmərəli istifadə edilməsi məqsədilə bir sıra prioritet fəaliyyət istiqamətləri proqramın əsas hədəfləri kimi çıxış edirlər:

- xarici bazar təyinatlı istehsal sahələrinin təşkili;
- müasir texnikadan və qabaqcıl texnologiyalardan istifadə edilməsi;
- valyuta daxilolmalarının artırılması;
- iqtisadiyyatın müasir strukturunun yaradılması;
- xarici bazara xammal ixracının azaldılması;
- ticarət şərtlərinin yaxşılaşdırılması;
- milli iqtisadiyyatın diversifikasiyalaşdırılmasının sürətləndirilməsi, ölkənin elektroenergetika, yüngül sənaye, tikinti materialları sənayesi kimi iqtisadiyyat sahələrinin ixrac potensialının artırılması.

Keçmiş SSRİ-nin ən kiçik iqtisadiyyata malik olan ölkələrindən biri olan Qırğızıstan üçün xarakterik olan bu amillər, əslində neft ölkəsi statusundan asılı olmayaraq, bu quruma daxil olan respublikaların hamısında yer almışdır. Həmin suveren dövlətlər bu və ya digər iqtisadiyyat sahələrinin ixrac potensialının artırılması və rəqabətqabiliyyətinin gücləndirilməsi üçün kompleks tədbirlər, proqramlar və sairlər qəbul edərək, ixrac yönümlü milli iqtisadi inkişaf modelinin formalaşdırılmasına səy göstərirlər. Milli iqtisadiyyatların inkişafında qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının rolunun artması, dünya ticarətində ixracın əhəmiyyətinin yüksəlməsi ilə bilavasitə bağlıdır. 1990-2015-ci illərdə dünya mal ixracının həcmi 5,6 dəfə artmış və 2015-ci ilin yekununa görə ümumi ixrac 20 trln. dollara yaxın olmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, yaxın perspektivdə milli istehsalın artım səviyyəsinin dayanıqlığı və inkişaf etdirilməsi, qloballaşma şəraitində bu vəzifələrin optimal müəyyənləşdirilməsi və adekvat milli iqtisadiyyat mexanizmlərinin formalaşdırılması mühüm strateji hədəflər kimi çıxış edəcək. Bizə görə, ixracın stimullaşdırılması və ixrac potensialının artırılması bu proseslərdə əlavə fəallığı və səmərəliliyi təmin edə bilər. Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi ixrac yönümlü istehsal sahələrinin genişləndirilməsi, ixrac infrastrukturunun gücləndirilməsi, milli

iqtisadiyyatın ixrac yönümlü istiqamətlər üzrə diversifikasiyalaşdırılması, bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının inkişafına səmərəli mexanizmlərin cəlb edilməsinə imkan verə bilər.

Bu qeyd olunan amillərin əksəriyyəti Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının inkişaf proseslərində bu və ya digər formada yer almışdır. Ölkəmizdə qeyri-neft sektorunda ixrac potensialından istifadənin mövcud vəziyyətinin təhlili və onun qiymətləndirilməsi bu amillərin xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmağa imkan verə bilər. İlk növbədə, ölkə iqtisadiyyatının inkişaf tendensiyaları və diversifikasiyalaşdırılması problemlərini araşdırmağı məqbul hesab etmişik.

Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun ölkənin iqtisadi siyasətində əsas prioritet istiqamət olması proseslərinə ölkədə neft strategiyasının reallaşdırıldığı ilk illərdən başlanmışdır. Ümummilli lider Heydər Əliyev 1990-cı illərin əvvəlində bildirmişdir ki, “Azərbaycanın neft hasil etdiyini unutmaz lazımdır, onun böyük ehtiyatları, böyük perspektivləri var, bunu bir tərəfə qoyun. Bəli, bunu bizə təbiət vermişdir, amma biz gələcəyimizi bunun əsasında qura bilmərik, ciddi sənaye yaratmadan biz Azərbaycanın inkişafını təmin edə bilmərik. Bəli, Xəzərin sərvətləri hesabına 30 il ehtiyac hiss etmədən yaşaya bilərik, bu mümkündür, bizdə hər şey nəzərə alınmışdır. Bəs sonra nə olacaqdır? İqtisadiyyatın digər sahələrinin inkişaf etdirilməsi - indi ön sıraya məhz bu çıxır” [3, s.158].

XX əsrin əvvəllərinə kimi, Azərbaycanda iqtisadi inkişaf modelinin fəal formalaşdırıldığı dövrdə, iqtisadi islahatların dərinləşdiyi proseslərdə qeyri-neft sektorunun prioritet istiqamətə çevrilməsinin baza elementləri yaradıldı. Artıq ölkənin neft və qazla bağlı olmayan iqtisadiyyat sahələrinin reabilitasiyası və modernizasiyası proseslərinə ciddi önəm verilirdi. Bu isə təsadüfi bir amil ola bilməzdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, 2000-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq, Azərbaycanda emal sənayesinin kompleks inkişafı, qeyri-neft sektoru sahələrinin modernizasiyası, bu istiqamətdə daha müasir sahələrin inkişaf etdirilməsi (İKT, kosmos sənayesi və s.) prosesləri intensivləşdirilmişdir. Belə ki, bir-birinin ardınca ölkənin bütün iqtisadiyyat sahələrini və regionlarını əhatə edən I, II və III Dövlət Proqramları qəbul edilmişdir. Bu proqramlardan ikisi uğurla icra olunmuş, III Dövlət Proqramı isə icra edilməkdədir. Bu dövlət proqramları ilə yanaşı, qeyri-neft sektorunun hərtərəfli inkişafı üçün digər zəruri təşkilati tədbirlərin siyahısı və coğrafiyası xeyli genişləndirilmişdir. Prezident İlham Əliyev qeyri-neft sektorunun inkişaf konsepsiyasının formalaşmasının və şaxələndirilməsinin baş tutması üçün çoxlu sayda Sərəncamlar, Fərmanlar vermiş, bu sahənin inkişaf prosesləri daim ciddi səviyyələrdə müzakirə edilmiş, müvafiq qərarlar qəbul olunmuşdur. İlham Əliyev bildirmişdir ki, qeyri-neft sektorunun inkişafı və kənd təsərrüfatının inkişafı Azərbaycanın gələcəyini müəyyən edən amillərdir. “Mən hökumət üzvlərinə müraciət edərək demişdim ki, gərək biz hamımız neft

amilini kənara qoyaq. Orada işlər çox uğurla davam edir və bu sahə Azərbaycana böyük həcmdə valyuta ehtiyatları gətirəcəkdir. Biz öz siyasətimizi elə aparmalıyıq ki, sanki Azərbaycanda neft yoxdur. İqtisadiyyatın bütün sahələri, ilk növbədə qeyri-neft sektoru, infrastruktur inkişaf etməlidir. Ancaq bu yolla biz Azərbaycanı inkişaf etmiş ölkəyə çevirə bilərik”. Professor C. Stiqlitz də Azərbaycanda neft 25 il və yaxud daha artıq müddətdə olacağını bildirmişdir. O, qeyd etmişdir ki, bu imkan bir dəfə verilir və ondan maksimum istifadə edib digər sahələri inkişaf etdirmək lazımdır. Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf dinamikası və əldə etdiyi nailiyyətlərin bir sıra xüsusiyyətləri barədə tədqiqat materialları verdiyimizdən və təhlil etdiyimiz göstəricilərdən çıxış etsək, qeyd etmək olar, ölkə iqtisadiyyatı qeyri-neft sektorunun inkişafı istiqamətində güclü potensialının reallaşdırılması dövrü mərhələsindədir. Bunlarla belə, bizə görə, Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun potensialından daha səmərəli istifadə edilməsi üçün bir qrup prioritet istiqamətlərin reallaşdırılmasının həll edilməsi zəruridir [4, s. 365] .

Azərbaycan iqtisadiyyatı müasir dövrdə, şaxələndirmə, başqa sözlə, diversifikasiyalaşdırılma dövrünü yaşayır. Diversifikasiya sözünün müasir forması ingilis dilində işlədilən “diversification” termininə əsaslanır və əsasən məhsul çeşidinin genişləndirilməsi kimi başa düşülür. Bununla yanaşı müasir dövrdə diversifikasiya anlayışı milli iqtisadiyyatın inkişaf xüsusiyyətini və istiqamətlərini xarakterizə etməkdə, şirkət və birliklərin fəaliyyət xarakterlərinə görə qruplaşdırılmasında vacib elementlərdən biri kimi özünü biruzə verir. Məsələn, iqtisadi fəaliyyətin çoxsahəliliyi və müxtəlifliliyi, çoxprofilli şirkət və s. ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafının başlıca istiqamətlərindən biri iqtisadiyyatın və onun ayrı-ayrı istehsal sahələrinin diversifikasiyasıdır. Emal sənayesinin müasir iqtisadi və texniki durumu diversifikasiya meylinin hər vasitə ilə gücləndirilməsini tələb edir. Bu məqsədlə beynəlxalq miqyasda qazanılmış təcrübədən istifadə etmək lazımdır. Həmin təcrübədən bəhrələnərək yaxın dövrlərdə Azərbaycanda əvvəla, inkişaf etmiş bazar infrastrukturunun yaradılması; ikincisi, iqtisadiyyatın diversifikasiyasına kömək edən dövlət maliyyə institutlarının yaradılması; üçüncüsü, qeyri-neft sektorunun iqtisadi stimullaşdırılması sisteminin işlənməsi (vergilər, tariflər və s.) və dördüncüsü, milli iqtisadiyyatın diversifikasiyası və sənayenin qeyri-neft sektorunun inkişafının dövlət indikativ planlarının (proqramlarının) qəbul edilməsidir. Prezident İlham Əliyevin təsdiq etdiyi “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsi”ndə göstərilir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi və innovasiyalaşdırılmasında iki mühüm iqtisadi inkişaf istiqaməti-milli istehsalçıların məhsullarına olan tələbatın daxili bazarda ciddi artırılmasının təmin olunması və xarici bazarların əldə edilməsi mühüm prioritet kimi qəbul olunmalıdır. Belə ki, ölkənin qeyri-neft sektorunun inkişafının sürətləndirilməsində əsas element kimi-sənayenin kompleks və sürətli inkişafı,

ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sektorlarının potensialından səmərəli istifadə olunması, yüksək standartlara cavab verən milli məhsulların və malların istehsal şəbəkəsinin genişləndirilməsi, ixrac yönümlü malların çeşidinin artırılması və qeyri-neft ixracının coğrafiyasının şaxələndirilməsi həcmnin yüksəldilməsi, yeni xarici əmtəə bazarlarına çıxışın təmin olunması vacib şərtlər kimi çıxış edir [5, s. 288].

Qeyd etmək lazımdır ki, artıq iri enerji layihələrinin əksəriyyəti başa çatdırılıb və yaxud icra edilməkdədir. Artıq qeyri-neft sektorunda iri həcmli layihələr başlanılıb, ölkənin iqtisadi inkişafının neftdən asılılığının azaldılması prosesləri müşahidə olunur. Azərbaycan iqtisadiyyatının diversifikasiyalaşdırılmasının, ÜDM-də özəl sektorun və xidmət sahəsinin payının artırılmasının, sənaye sahələrində, o cümlədən neftqaz maşınqayırması, neftkimya, metallurgiya, cihazqayırma, tikinti materialları istehsalı, aqrar sektor və kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı sahələrində inkişafın sürətləndirilməsinin, yeni iqtisadiyyat sahələrinin – İKT, turizm və kosmik sənayesinin rolunun gücləndirilməsinin, xarici ticarət dövryyəsi strukturunun diversifikasiyalaşdırılması prosesi davam edir.

Emal sənayesi qeyri-neft sənayesinin əsas aparıcı sahəsidir və bu sahədə istehsal olunan məhsulun 69,1 %-i onun payına düşür. Qeyri-neft emalı sənayesinin 69,1 % payında qida məhsulları və içki istehsalı 40,9 %, metallurgiya sənayesi və hazır metal məmulatların istehsalı 5,9 %, tikinti materiallarının istehsalı 5,1 %, elektrik avadanlıqlarının istehsalı 1,9 %, kimya sənayesi 3,0 %, maşın və avadanlıqların istehsalı 3,6 %, digər sənaye sahələrinin istehsalı 8,6 % olmuşdur. Belə ki, geniş potensiala malik bir sıra sənaye sahələrinin (kimya, metallurgiya və s.) qeyri-neft sənayesindəki payı adekvatlıq təşkil etmir və bu sahələrdə qeyri-neft sənayesinin imkanlarından daha səmərəli istifadəyə ehtiyac qalmaqdadır. Neft sektorunun sıçrayışlı inkişafı fonunda qeyri-neft sektorunun kölgədə qalması, ümumi iqtisadi inkişaf tempinin əsasən neft sektorundan asılılığının yumşaldılması və iqtisadiyyatın dayanıqlı strukturunun təmin olunması məhz qeyri-neft sektoru üzrə inkişaf strategiyasının hazırlanmasını və həyata keçirilməsini tələb edir. Qeyri-neft sektorunun inkişaf strategiyasının hazırlanması eyni zamanda bu problemin əsaslarının tədqiq olunması, sahənin inkişaf meyillərinin araşdırılması ilə onun zəif və üstün cəhətlərinin, habelə neft sektorunun sıçrayışlı inkişafı nəticəsində qeyri-neft sektorunun qarşısında yarana biləcək problemlərin aşkara çıxarılması zərurətini yaradır. Belə ki, bir sıra rəqabətqabiliyyətli emal sənayesi sahələrindəki inkişaf proseslərinin qeyri-adekvatlığına toxunmaq zərurəti ortaya çıxır. Məsələn, neftkimya sənayesində, uzun illərdir güclü potensiala və son 10 ildə maliyyə resursları baxımından problemlərin olmamasına baxmayaraq, iri və ya məhsuldar gücə malik orta modern müəssisələr istismara verilməyib, yeni istehsal potensialı formalaşdırılmayıb. Eyni fikirləri metallurgiya, cihazqayırma sənaye sahələri barəsində

söylmək də mümkündür. Düzdür, son illərdə metallurgiya sənaye kompleksinin istehsal potensialının gücləndirilməsi istiqamətində dövlət dəstəyi və tədbirləri gücləndirilmişdir. Bunların nəticələrinin yaxın perspektivdə təhlili mümkün ola bilər və hələlik ölkənin real qeyri-neft sənaye sahələrinin hazırkı fəaliyyəti onların müvcud potensiallarına nisbətən xeyli zəif təsir bağışlayır.

Qeyd etmək lazımdır ki, qeyri-neft sektorunun əsas aparıcı sahəsi sənayedir. Ümumiyyətlə, sənaye sahələrinin inkişafı son 10 ildə dövlətimizin iqtisadi siyasətində prioritetliyi ilə diqqət mərkəzindədir. Prioritet məsələ kimi iqtisadiyyatın karbohidrogen ehtiyatlarından asılılığının azaldılması, əsas aparıcı qeyri-neft sektoru sahəsi olan sənaye sektoru vasitəsilə ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlılığının gücləndirilməsidir. AR Prezidentinin 27 sentyabr 2004-cü il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş, "Neft və qaz gəlirlərinin idarə olunması üzrə uzunmüddətli strategiya" da bir sıra əsas istiqamətlərin qeyri-neft sektorunun, o cümlədən sənayenin inkişafı ilə bağlılığı diqqəti cəlb edir [6, s. 365]:

- İqtisadiyyatın qeyri-neft sektorunun, regionların, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı;
- İqtisadiyyatın intellektual və texnologiya bazasının səviyyəsinin yüksəldilməsinin stimullaşdırılması və s. Bu baxımdan ölkədə sənaye sahələrinin potensialının artırılması perspektivlərindən yararlanmaqda intensivləşmə çatışmır və şübhəsiz, bu səbəbdən ölkə sənayesinin potensialı müasir dövrümüzün reallıqları baxımından adekvat səviyyədə deyildir.

Azərbaycanın dünya iqtisadi sistemində sürətli inteqrasiyası və bir çox inkişaf etmiş və ya inkişaf etməkdə olan ölkələrlə sıx iqtisadi əlaqələri, dünya maliyyə böhranının ölkə iqtisadiyyatına müəyyən mənada təsirinə gətirib çıxarmışdır. Neft istehsalçısı olan ölkələr kimi Azərbaycan dünya bazarında neftin qiymətinin ucuzlaşması ilə çox əhəmiyyətli zərərə məruz qalmışdır. Neftin ucuzlaşması dövlət büdcəsinin 75 %-nin neft sektoru hesabına formalaşdığı, ixracatının 97 %-dən çoxunu neft və neft məhsullarının hesabına təşkil edilməsi ölkə iqtisadiyyatının inkişafı üçün bir çox problemləri də öz yanında gətirməkdədir. Belə ki, neft gəlirlərindən asılılığın azaldılması və qloballaşmanın təsirinə immuniteti artırmaq üçün qeyri-neft sektorunun inkişafını təmin etməklə, iqtisadiyyatın istehsal sahələrinin yüksək artım templərinə hazırlanmasını və qeyri-neft sektoru üzrə ixracın stimullaşdırılmasını vacib hesab etmişlər.

Biz Azərbaycanda qeyri-neft sektorun ixrac potensialının təhlili və tənzimlənməsini araşdırarkən ölkə iqtisadiyyatının qlobal təsirlərdən etibarlı qorunmasının təşkili üçün ilk növbədə ixrac yönümlü istehsal sahələrinin genişləndirilməsini, ixracın stimullaşdırılmasına sistemli yanaşmanın təmin olunmasını, bu sahədə sahibkarlıq subyektlərinin fəallığının artırılmasını, ayrı-ayrı qeyri-neft sektoru sahələrinin investisiya cəlbediciliyinin yüksəldilməsini vacib meyarlar kimi qeyd etmişdik.

Yüksək nəticələrin əldə edilməsi qeyri-neft iqtisadiyyat sahələrinin rəqabət qabiliyyətinin artırılması yüksək və davamlı iqtisadi artımın təmin edilməsi ilə bağlıdır. Bizə görə, Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətinin global təsirlər şəraitində arta bilməsi imkanları və yolları mövcuddur, bir şərtlə ki, ölkədə ixrac yönümlü qeyri-neft sektoru məhsullarının çeşidinin əhəmiyyətli səviyyədə davamlı artım təmin olunmalıdır. Azərbaycan ixracı əmtəələrin müstəvisinin kənar periferiyasında yerləşir və hazırkı ixrac səbətində ən yaxın əmtəələrə məsafə çox böyükdür. Bu səbəbdən də Azərbaycan iqtisadiyyatının təbii, yaxud "üzvi" diversifikasiyası çox çətinidir. Lakin fikrimizcə, bu mülahizələrdə obyektivliyin mövcudluğuna şübhə etmədən, qeyd etmək olar ki, Azərbaycanda "İqtisadiyyatın təbii diversifikasiyası" və yaxud "üzvi diversifikasiyası" anlayışları altında ixracın potensialının heç də az olmayan səmərəli yollarını tapmaq perspektivləri qalmaqdadır:

- əvvəla, ölkənin təbii resursları, zəngin yeraltı və yerüstü ehtiyatları, əmək və intellekt resursları və sair amilləri kifayət qədərdir;
- ikincisi, qeyd olunduğu kimi, bir sıra güclü potensiala malik qeyri-neft sektoru sahələrinin potensialından səmərəli istifadə olunmalı və onların ixrac yönümlüyü daha dərinlən müəyyənləşdirilməlidir (kimya və neft kimya, metallurjiya, neft və qaz maqşınqayırması, kənd təsərrüfatı və aqrar sektor və s.)
- üçüncüsü ölkənin ixrac sektorunun diversifikasiyalaşdırılma strategiyası optimallaşdırılmalı, rəqabət global meyarlar nəzərə alınmalı, adekvat tədbirlər müəyyənləşdirilməlidir və s.

Qloballaşma şəraitində qeyri-neft sektorunun ixrac potensialından istifadənin daha səmərəli təşkili və yüksəldilməsi yollarından mühümlüyü ilə seçilən prioritetlərdən biri də Azərbaycanın valyuta ehtiyatlarından effektivli istifadənin təmin olunması, xarici kapitalın [7, s. 268] ölkəyə gətirilməsi və investisiyaların cəlbi proseslərində müasir iqtisadi tendensiyalara adekvat iqtisadi siyasət mexanizmlərinin dövrüyyəyə buraxılması, ölkənin xaricə kapital ixrac etmək imkanlarının uzaq perspektivlər nəzərə alınmaqla və milli iqtisadi maraqlar qorunmaqla optimal modelləşdirilməsidir.

"Azərbaycan-2020: gələcəyə baxış" inkişaf Konsepsiyasında 2020-ci ildə adambaşına düşən qeyri-neft ixracının həcmi min dollara çatdırılması hədəf kimi götürülmüşdür. Bu baxımından yaxın perspektivdə qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının yüksəldilməsi yollarının modelləşdirilməsinin intensivləşdirilməsi qənaətindəyik. Bizə görə, bu məqsədlərə çatmaq üçün Azərbaycanla oxşar iqtisadi sistemlərə və inkişaf tendensiyalara malik ölkələrin inkişaf xüsusiyyətləri də nəzərə alınmalıdır.

Müasir dövrdə Azərbaycanda dövlətin özəl sektora, qeyri-neft sektoruna, həmçinin bank sektoruna sistemli dövlət dəstəyi mexanizmləri ilə yanaşması, nisbətən dayanıqlı iqtisadi siyasət formalaşdırılması bu qənaətə gəlməyə imkan

verir ki, növbəti illərdə ölkənin kommersiya banklarının kreditləri hesabına müxtəlif real iqtisadi sektorların inkişafının sürətləndirilməsi, onların ixrac potensiallarının artırılması yollarının şaxələndirilməsi intensivləşəcəkdir. Təssüf ki, hələlik, bu istiqamətdəki effektivli imkanlar dərindən öyrənilməmişdir və sahibkarlıq, biznes subyektlərinin maarifləndirilməsi prosesləri, bu fəaliyyət sxeminin, o cümlədən, bank sektorunun fəaliyyəti üçün əhəmiyyətliyi geniş təbliğ edilməmişdir. Belə ki, nəqliyyat və rabitə sektoruna yatırılan hər bir manat kredit 4,5 manatlıq əlavə ÜDM yaradır. Tikinti sektoruna yatırılan hər bir manat kredit əlavə 4,7 manatlıq ÜDM əmələ gətirir. Kənd təsərrüfatına yönəldilən 1 manat kreditin artım “multiplikasiya əmsali” təqribən 4-dür və s. Bir sözlə, qeyri-neft sektorunun kreditləşdirmə və maliyyələşdirmə mənbələrinin şaxələndirilməsi, bu sahənin ixrac potensialının yüksəldilməsi yollarından əhəmiyyətli kimi xarakterizə olunur.

Son illərdə qloballaşmanın təsir dairəsinin genişləndirilməsi və maliyyə, iqtisadi böhranların fəsadlarının artması prosesləri dünya iqtisadiyyatında yeni meyarların və tendensiyaların formalaşmasına rəvac vermişdir. Milli iqtisadiyyatın qapalı inkişaf etdirilməsi tendensiyasının sona çatdığını da iddia etmək olar. Bu baxımdan hər bir ölkənin çoxşaxəli ixrac potensialının olması mühüm və strateji şərt kimi çıxış edir. Əgər hər hansı bir ölkənin təbii ehtiyatları azdırsa və ya milli resurslar baxımından çətinliyi varsa, bu proseslərdə qlobal rəqabətə davam gətirmək üçün çox mürəkkəb vəzifələrin öhdəsindən gəlməlidir. Milli resurslarla və nisbətən təbii ehtiyatlarla zəngin ölkələr isə bu nemətləri obyektiv və dəyərincə qiymətləndirməli, onlardan səmərəli istifadə üçün milli maraqlar çərçivəsində istehsalın təşkili və məhsulların ixracı ilə sistemli yanaşma təmin edilməlidir. Qlobal rəqabət şəraitində dayanıqlılıq meyarlarını özündə əks etdirməyən mal və məhsulların dünya əmtəə bazarlarında ixracının sabitliyi qeyri-mümkündür. Bu meyarlardan çıxış etsək, Azərbaycan qloballaşma şəraitində qeyri-neft sektorunun ixrac potensialından istifadənin yüksəldilməsi yolunda hələlik dayanıqlı mövqeyə malik olmadığı qənaətinəyik. Bu yolda xeyli pozitiv strateji tədbirlərin görülməsi, dövlət proqramlarının icrası və bir çoxlarının hazırda icra prosesində olması isə bu qənaətə gəlməyə imkan verir ki, yaxın perspektivdə Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun ixrac potensialından istifadənin daha səmərəli, məhsuldar və effektivli yollarının formalaşdırılması tədbirləri intensivləşəcəkdir.

Ədəbiyyat:

1. Şəkərəliyev A.Ş., “Dövlətin iqtisadi siyasəti: Reallıqlar və perspektivlər”, Bakı, Elm, 2009, 416 s.
2. Şəkərəliyev A.Ş. “Dövlətin iqtisadi siyasəti: Dayanıqlı və davamlı inkişafın təntənəsi B., İqtisad, 2011, 254 s.

3. Vəliyev D., Beynəlxalq iqtisadiyyat. Bakı, Biznes nəşr. 1998, 158 s.
4. Vavilova Y.V. L.P.Borodulina Beynəlxalq ticarət Bakı, İqtisad, 2009, 365 s.
5. Ахвердова С.Х. Экспортный потенциал Азербайджана в условиях перехода к рынку. Коллективная монография Института Экономики АН. «Основные тенденции социально-демократического развития Азербайджана на современном этапе», Баку, Елм, 1999., 288 с.
1. Авдокушин Е.Ф.Международные экономические отношения. М.: Экономист, 2004., 365 с.
2. Баффетт У. Эссе об инвестициях, корпоративных финансах и управлении компаниями/Уоррен Баффетт; сост., авт. Предисл. Лоренс Каннингем; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 268 с.

Ариф Шакарали оглу Шакаралиев

Направление расширение за счет ненефтяного продукции структуре экспорта

Резюме

В статье рассматриваются основные направление расширение за счет ненефтяного продукции структуре экспорта. Следует отметить, что темпы роста национального производства в ближайшем будущем и устойчивости развития национальной экономики в условиях глобализации и адекватных механизмов для определения оптимальных позиций для формирования будет выступать в качестве одного из важных стратегических целей. Чтобы стимулировать экспорт и увеличить экспортный потенциал и эффективность этих процессов может обеспечить дополнительную активность

Ключевые слова: экспорт, импорт, инвестиции, международные отношения, национальная экономика, предпринимательство, глобализация, интеграция, государственное регулирование

Arif Shakarali Shakaraliyev

The expansion directions of export structure by non-oil products

Summary

The article expansion of non-oil exports and main export trends are considered. Noted that the growth rate of national production in the near future are very actual. Development of the national economy in the context of globalization for the determination of the optimum positions as an important strategic targets. To promote and increase export capacity and effectiveness of these processes can provide development of national export.

Keywords: export, import, investment, international relations, national economics, entrepreneurship, globalization, integration, state regulation